

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	Σελ.	0
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	Σελ.	1

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΙ ΑΡΧΑΙ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΑΓΓΛΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Εισαγωγή	Σελ.	15
----------------	------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΒΑΚΩΝ	Σελ.	16
-------------	------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΩΒΒΕΣΙΟΣ (HOBBS)	Σελ.	40
------------------------	------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΕΡΒΕΡΤΟΣ (HERBERT)	Σελ.	66
--------------------------	------	----

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	Σελ.	73
----------------	------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΚΑΡΤΕΣΙΟΣ	Σελ.	74
-----------------	------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΚΑΡΤΕΣΙΑΚΟΙ	Σελ.	143
-------------------	------	-----

1. Γεϋλίγγιος (Geulinx)	»	154
-------------------------------	---	-----

2. Μαλεβράγγιος (Malebranche)	»	168
-------------------------------------	---	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΕΤΕΡΟΙ ΚΑΡΤΕΣΙΑΚΟΙ	Σελ.	191
--------------------------	------	-----

ΜΥΣΤΙΚΟΙ

1. Πασκάλ (Pascal)	Σελ.	191
--------------------------	------	-----

2. Πουαρέ (Poiret)	»	204
--------------------------	---	-----

ΣΚΕΠΤΙΚΟΙ

1. Le Voyer	»	207
-------------------	---	-----

2. Ύέτιος	»	209
-----------------	---	-----

3. Βάυλος (Bayle)	»	212
-------------------------	---	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ
ΠΑΝΘΕΪΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

1. ΣΠΙΝΟΖΑΣ	Σελ.	226
2. Ἀντίπαλοι καὶ φίλοι τοῦ Σπινόζα	»	417

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ο ΑΓΓΛΙΚΟΣ ΚΑΙ Ο ΓΑΛΛΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

Ο ΑΓΓΛΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ

Εἰσαγωγή	Σελ.	433
----------------	------	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΛΩΚΚΙΟΣ (Lücke)	Σελ.	435
-----------------------	------	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΗΘΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ	Σελ.	497
1. Gudworth	»	497
2. Cumberland	»	499
3. Clarke	»	500
4. Wollenston	»	503
5. Shaftesbury	»	505
6. Hutcheson	»	514
7. Butler	»	520
8. Mandeville	»	523
9. Ἀδάμ Σμῖθ	»	527
10. Ἕτεροι ἠθικολόγοι	»	532

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΦΥΣΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ	Σελ.	534
1. Coland	»	536
2. Collins	»	540
3. Woolston	»	542
4. Findal	»	544
5. Chubb	»	546
6. Bolinbroke	»	549

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΦΥΣΕΩΣ	Σελ.	554
1. Boyle	»	555
2. Νεύτων	»	558

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΣΥΝΕΙΡΜΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ	Σελ.	567
1. Hartley	»	568
2. Pristley	»	571

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

ΒΕΡΚΕΛΕΪ·ΟΣ	Σελ.	575
Collier	»	616

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΧΙΟΥΜΙΟΣ (Hume)	Σελ.	618
-----------------------	------	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

Η ΣΚΩΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ	Σελ.	677
1. Θ. Ρεϊδος (REID)	»	678
2. Beattie	»	694
3. Oswald	»	695
4. Stewart	»	696
5. Ἄτεροι Σκωτικοὶ	»	704

**ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ
Ο ΓΑΛΛΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ**

Εἰσαγωγή	Σελ.	704
----------------	------	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Εἰσαγωγή ἀγγλικῶν θεωριῶν εἰς Γαλλίαν

1. ΜΟΝΤΕΣΚΙΟΣ	Σελ.	706
2. ΒΟΛΤΑΙΡΟΣ	»	714

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΙΣΘΗΣΙΟΚΡΑΤΙΑ

1. Κονδιλλάκιος	Σελ.	732
2. Ἑλβέτιος	»	746
3. Ἐπίδρασις τοῦ Ἑλβετίου	»	762

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΦΥΣΙΟΚΡΑΤΙΑ

1. Maupertius	Σελ.	772
2. Buffon	»	775
3. Robinet	»	778
4. Bonnet	»	782
5. Ἀλαμβέρτος	»	786

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ**ΥΛΙΣΜΟΣ**

1. Λαμετρῆς.....	Σελ.	794
2. Διδερῶτος.....	»	823
3. Ὀλβάχιος (Holbache).....	»	853

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ**ΑΝΤΙΔΡΑΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΥΛΙΣΜΟΥ**

1. ΡΟΥΣΣΩ.....	Σελ.	912
----------------	------	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ**ΑΡΧΑΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ**

1. Quesney.....	Σελ.	1045
2. Turgot.....	»	1048
3. Condorcet.....	»	1052
4. Morelly.....	»	1055
5. Mably.....	»	1060
6. Vaunenargues.....	»	1062
7. Ἄλλοι κοινωνικοὶ φιλόσοφοι.....	»	1066

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ**Βραχύτατα περί τινων ἄλλων φιλοσόφων**

ΠΡΟΣ ΙΔΕΟΛΟΓΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΝ.....	Σελ.	1073
Η ΙΔΕΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΛΕΪΒΝΙΤΙΟΥ.....	»	1077
Ο ΕΓΕΛΟΣ.....	»	1105
Ὁ ἐγγελισμὸς ἐν Γερμανίᾳ.....	»	1124

ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗ**ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΧΟΛΗΝ ΤΗΣ ΒΑΔΗΣ**

A. Windelband.....	Σελ.	1134
B. Rickert.....	»	1139
Ἡ φιλοσοφία τοῦ EUCKEN.....	»	1149
Ἡ θεωρία τοῦ Waihinger (ἡ φιλοσοφία τῶν πλασμάτων ἢ τοῦ «ὡς εἶν»).....	»	1160

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εἰς τὴν περίοδον τῆς Ἀναγεννήσεως, τῶν ἀνακαλύψεων καὶ ἐφευρέσεων, τῶν νέων φυσικῶν καὶ ἄλλων παντοίων θεωριῶν ἐπηκολούθησεν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἡ πρὸς διάταξιν αὐτῶν καὶ εἰς σύστημα ἀναγωγὴν ἀπόπειρα, ἡ σπουδὴ ὅπως ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νέων δεδομένων καὶ ὡς ἀκολουθία αὐτῶν ἀναπτυχθῇ ἰδία περὶ κόσμου ἐνιαία καὶ ἀπληρτισμένη θεωρία. Ἡ δὲ τοιαύτη ἀπόπειρα συνέπεσε πρὸς τὸ τέρμα μακρᾶς πορείας, ἣν διήνυσεν ἡ διανόησις πρὸς ἔφιξιν τελείας ἐλευθερίας. Ἡ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν δηλαδὴ τῆς Ἀναγεννήσεως ἀναφανείσα τάσις πρὸς ἀπόσεισιν τῆς αὐθεντίας καὶ ἐπίτευξιν αὐτονομίας τῆς διανοήσεως, ἐπὶ μᾶλλον ὀσημέραι ηὔξανετο, ἕως οὗ κατωρθώθη ἡ παντελής (καθ' ὅσον τοῦλάχιστον ἐπιστεύετο) ἀνεξαρτησία ἀπὸ τοῦ παρελθόντος, ἡ ἀπόλυσις ἀπὸ τε τῆς σχολαστικῆς καὶ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας. Ὁ φιλοσοφῶν ἤδη ἄνθρωπος πειρᾶται, ὅπως, πάσης ἱστορικῆς παραδόσεως ἢ οἰασδῆποτε προκαταλήψεως ἀπηλλαγμένος, σχηματίσῃ περὶ κόσμου καὶ βίου θεωρίαν ἀδέσμευτος καὶ μόνον ἐπερειδόμενος ἐπὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐμπειρίας καὶ τοῦ ἰδίου νοῦ¹.

Ἡ ζωογόνος ἐλευθερία, ἣτις προέχει ὡς οὐσιῶδες γνώρισμα τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας καὶ διακρίνει αὐτὴν ἀπὸ τῆς μεσαιωνικῆς, δὲν εἶναι προδήλως ἄσχετος πρὸς τὴν μεταλλαγὴν τῶν ὑποκειμένων τῆς ἐρεῦνης. Ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι, ἡ διανόησις, ἔχουσα, ὡς γνωστόν, χαρακτῆρα θρησκευτικόν, ἀφεώρα εἰς τὸν θεὸν καὶ τὰ θεῖα (τὰς ιδιότητες τοῦ θεοῦ, τοὺς ἀγγέλους, τὴν ἀθανασίαν

1. Ὅτι ὁμως ἡ νεωτέρα διανόησις δὲν ἦτο δυνατόν πράγματι νὰ μείνῃ ὅλως ξένη τῶν παλαιότερων ἐπιτευγμάτων, ἀλλ' ἐμελλε νὰ ὑποστῇ τὴν ἐπίδρασιν καὶ τῶν ἀρχαίων φιλοσοφημάτων καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἦτο εὐλόγον διότι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, παρὰ τὰς ποικίλας ἐναλλαγὰς τὰς ἐν τῇ μακράῳ αὐτοῦ σταδιοδρομίᾳ, ὑπάρχει ἐνιαῖον ὅλον.

τῆς ψυχῆς καὶ τὰ τοιαῦτα)¹ καὶ ὑπέταττε τὴν γνῶσιν εἰς τὴν πίστιν· ὑπουργοῦσα εἰς τὰ δόγματα· δὲν ἀμφέβαλλε περὶ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν καὶ μὴ ἀμφιβάλλουσα ἐπεχείρει νὰ ἀνιχνεύσῃ τοὺς λόγους ἐκείνων καὶ τὰ αἷτια, διὸ καὶ συνεχῶνευε τὴν βαθυγνώμονα μυστικὴν θεωρίαν μετὰ τῆς αὐστηρᾶς ἐπιστήμης, τὴν πίστιν καὶ προσδοκίαν μετὰ τῆς σκέψεως καὶ ἀμφιβολίας· ἐταύτιζε τὴν ἀλήθειαν μετὰ τοῦ μυστηρίου καὶ ἐφέρετο μετὰ πόθου πρὸς τὸ ἄπειρον. Τούναντίον δ' ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἡ διανόησις, καταλείπουσα τὰ θεολογικὰ ζητήματα καὶ τὴν σωτηρολογίαν², ἀποβλέπει πρῶτιστά καὶ μάλιστα εἰς ἑαυτὴν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν φύσιν, ἣν θεωρεῖ ὡς κατωτέραν³ στρέφεται ἀσμένως καὶ πρὸς τὸν κόσμον καὶ ποθεῖ πρακτικὰς καὶ τοῦ βίου προβιβαστικὰς γνώσεις· δὲν ἐξαρτᾶ δὲ τὴν γνῶσιν ἐξ οὐδενὸς καὶ γνωματεύει ὅτι ἀλήθεια καὶ μυστήριον εἶναι ἀντίθετα καὶ ἀποκλείουσιν ἄλληλα. Ὅθεν ἐπεξέρχεται κατὰ τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας καὶ πάσης αὐθεντίας⁴.

Οὐ μόνον δ' ἐν τῷ θεωρητικῷ ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πρακτικῷ μέρει

1. Ὅσάκις ἐσκόπει καὶ τὸν κόσμον, ἐθεώρει αὐτὸν ὡς δευτερεύοντα, ὑπὲρ ὃν ἔταττε τὸ κράτος τῆς θείας χάριτος.

2. Λέγοντες ὅτι καταλείπει τὰ θεολογικὰ ζητήματα δὲν ἐννοοῦμεν βεβαίως ὅτι ἀδιαφορεῖ πρὸς τὰ ἰδεατὰ καὶ ἐπέκεινα τοῦ πραγματικοῦ κόσμου· ἐκ τοῦ ἐναντίου φροντίζει καὶ περὶ τῶν νοητῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν (τοῦ πνεύματος καὶ τῆς φύσεως) καὶ προθυμεῖται νὰ συμβιβάσῃ πρὸς ἄλληλα. Ἐκ δὲ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ταῦτα θεωροῦνται καὶ διατάττονται, προέρχεται ἡ διαφορά τῶν ἐπὶ μέρους συστημάτων.

3. Ἡ νόησις δὲν ὀρμαῖται ἀπὸ τοῦ κόσμου ἢ τοῦ θεοῦ, ἵνα ἐπανέλθῃ εἰς ἑαυτήν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐναντίου ὀρμωμένη ἐξ ἑαυτῆς φέρεται πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὸν θεόν.

4. Ἀληθὲς δὲν εἶναι ὅ,τι κηρύττει τὸ δόγμα ἢ ἐδίδαξεν ὁ Ἀριστοτέλης ἢ ἄλλος τις σοφός, ἀλλὰ μόνον ὅ,τι προσπίπτει εἰς τὴν ἰδίαν ἡμῶν διάνοιαν ὡς ἐναργὲς καὶ ἀσφαλές. Τοιοῦτοτρόπως ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι θεραπαινὶς τῆς θεολογίας ἢ ὑπήκοος οἰασδήποτε αὐθεντίας. Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἡ νεωτέρα φιλοσοφία διάκειται κατὰ σύστημα ἐχθρικῶς πρὸς τὸν χριστιανισμόν καὶ τὴν ἐκκλησίαν. Βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν φιλοσόφων, κρίνοντες κατὰ τὸν οἰκεῖον ἕκαστος τρόπον, εὐλαβοῦνται τὸν παραδεδεγμένον χριστιανισμόν· ὀλίγοι δὲ τινες (σκεπτικοὶ καὶ ὑλισταὶ) ἀποκρούουσιν αὐτόν.

ἐμφανίζει ἡ νεωτέρα φιλοσοφία μεταβολὴν καὶ ἀπόκλισιν ἀπὸ τῆς παλαιότερας. Ἡ ἀρχαιότερα δηλαδὴ περὶ βίου θεωρία ὑπέταττε πᾶσαν ἐνέργειαν εἰς αἰδίους καὶ ἀχρόνως ἰσχύοντας τύπους καὶ εὔρισκεν ἐν τῇ ἐποπτείᾳ τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ καλοῦ ἡρεμον μονὴν καὶ ἀσφαλὲς τέλος. Ἡ δὲ νεωτέρα τούναντίον, ἐν τῷ συνόλῳ σκοπούμενη, ἀποφαίνει πάντας τοὺς τύπους ὡς προελθόντας ἐκ τῆς ἀναπτύξεως, καὶ ὡς συμφωνοῦντας πρὸς τὴν πορείαν αὐτῆς· ἀντὶ σταθερότητος βλέπει κίνησιν, ἀντὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς ὕλης προτιμᾷ τὴν ἀνύψωσιν τῆς ζωῆς· πρυτανεύουσιν ἀρχὴν τάττει οὐχὶ τὸν τύπον ἀλλὰ τὴν ζῶσαν δύναμιν, ἀπορρίπτει δὲ οὐχὶ τόσον τὸ ἄμορφον καὶ χαῶδες ὅσον τὸ ἀδρανὲς καὶ ἄτονον.

Μεταβληθέντος τοῦ ὑποκειμένου τῆς ἐρεῦνης μετεβλήθη ὁμοῦ καὶ ἡ μέθοδος αὐτῆς. Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς κατεπολεμήθη ὁ τρόπος τῆς νοήσεως τῶν Σχολαστικῶν¹ καὶ ἐδείχθη τὸ σφαλερὸν καὶ ἄγονον τῆς σχολαστικῆς ἐκείνης ἐπιστήμης,² ἣτις ἐπὶ αἰῶνας ἐκινεῖτο πάντοτε ἐν τῷ κύκλῳ τῶν αὐτῶν διανοημάτων καὶ οὐδεμίαν κατάρθωσε νὰ πορίσῃ νέαν γνῶσιν, ἀνεμάσα ἀεὶ τὰ παλαιὰ καὶ ἠδυνάτει νὰ ὀδηγήσῃ εἰς νέα. Ἐν δὲ τῇ ζητήσῃ νέων κατευθύνσεων ἐγένετο φανερόν ὅτι ἡ φιλοσοφία ἡρτηται ἐκ τῶν μερικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἰδίᾳ ἐκ τῆς φυσικῆς, ἧς τὰς μεθόδους ἐξ ἀρχῆς ἐνέκρινε καὶ ἐφήρμοσεν· ἐζήτησε τὴν γνῶσιν ἢ ἐν τῇ παρατηρήσει καὶ τῷ πειράματι ἢ ἐν τῇ μαθηματικῇ ἀποδείξει³.

Ἄλλ' ὅσον καὶ ἂν προσπίπτῃ ἡ θέλη νὰ ἐμφανίζηται, καθὰ εἴρηται, ἡ νεωτέρα διανόησις ὡς αὐτόνομος καὶ κατὰ πάντα

1. Οἱ Σχολαστικοὶ ἠσπάζοντο τὴν ἀριστοτελικὴν θεωρίαν τοῦ συλλογισμοῦ καὶ ἐπίστευον ὅτι θὰ ἐμάνθανον νέα πράγματα διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τριῶν ἢ τεσσάρων εἰδῶν αὐτοῦ.

2. Ἦδη ὁ Βάκων καὶ ὁ Καρτέσιος ἐκάκισαν τὸ ἄγονον ἔργον τῆς Σχολαστικῆς φιλοσοφίας καὶ ἐζήτησαν νέαν ἐρεῦνης μέθοδον. Δὲν ἐβράδυνε δὲ νὰ ὑποδειχθῇ ἡ ἀνάγκη ὅπως πρὸ τῆς ἐξετάσεως τῶν πραγμάτων καθορισθῶσι τὰ ὄρια τῆς γνωστικῆς τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεως.

3. Τὴν μέθοδον ἐκείνην, τὴν ἐμπειρικὴν καὶ πειραματικὴν, ἀσπάζονται οἱ Ἄγγλοι, τὴν δ' ἑτέραν, τὴν μαθηματικὴν καὶ συλλογιστικὴν, οἱ Γάλλοι. Ἡ δὲ ἀμφοτέρων τῶν μεθόδων συγχώνευσις ἀπετέλεσε τὸ ἰδεῶδες, εἰς ὃ τείνουσι προθύμως, χωρὶς νὰ φθάσωσιν ὅλως, τὰ νεώτερα μεγάλα φιλοσοφήματα.

καινοτόμος, ὅμως ἐπ' ἀληθείας οὔτε ὅλως αὐτοτελὴς εἶναι οὔτε νέαν καὶ ἰδίαν πορεύεται ὁδόν¹. Διότι ὑφίσταται διττὴν μάλιστα ἐπίδρασιν, τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, συνεχίζει δὲ τὴν παλαιότερον διακοπεῖσαν πορείαν τῆς συγχωνεύσεως τῶν δύο ἐκείνων ἰσχυρῶν ἡμερωτικῶν δυνάμεων. Ὁ μὲν ἑλληνισμὸς ἔδειξε τὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν κόσμον, προεθυμήθη νὰ ἀναγάγῃ ἀπὸ τοῦ φαινομένου εἰς τὴν οὐσίαν καὶ νὰ συνάψῃ τὰ πολλὰ πάντα εἰς ἓν ἐναρμόνιον καὶ πάγκαλον ὅλον. Ὁ δὲ χριστιανισμὸς ἀφ' ἑτέρου ἐφάνερωσε τὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν θεόν, ἀπεκάλυψε νέον ὑπέρτερον κόσμον καὶ ὑπέδειξεν ἄλλο εἶδος εὐδαιμονίας καὶ κακοδαιμονίας (σωτηρίας καὶ ἀπωλείας).

Ἑλληνισμὸς καὶ χριστιανισμὸς συνηνώθησαν διὰ παντὸς εἰς ἄρρηκτον καὶ ἐνδόμυχον ἐνότητα, ἐκ δὲ τῆς συγχωνεύσεως αὐτῶν προῆλθε νέος ἀντιλήψεως τρόπος. Ἀσχέτως δηλαδὴ πρὸς πᾶσαν ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ περιβάλλοντος ἀνέκυψεν αὐτοτελὴς ἐσωτερικὸς βίος καὶ ἤρξαντο νὰ ἀποκαλύπτωνται τὰ ἀπέραντα αὐτοῦ βάθη· τὸ πνεῦμα ἐτράπη πρὸς ἑαυτό, ἀπαρνηθὲν δὲ πάντα ἠθέλησε νὰ ζήσῃ ἐν ἑαυτῷ καὶ ἐξ ἑαυτοῦ νὰ παραγάγῃ νέον κόσμον. Ἀλλὰ δυσμενεῖς χρόνοι, καιροὶ ἀνωμαλίας καὶ ἀτονίας, ἐπέσχον τὴν περαιτέρω πρόοδον· ἐδέησε δὲ πάμπολλοι νὰ παρέλθωσιν αἰῶνες, μέχρις οὔ καὶ πάλιν ἀναφανῆ ὁ ἐσωτερικὸς ἐκεῖνος βίος, ἡ ἐνδόμυχος ζωὴ τοῦ πνεύματος.

Πλὴν ὅμως αἱ περιστάσεις καὶ διαθέσεις εἶχον μεταβληθῆ· ἄλλοι λαοὶ ἐν τῷ μεταξύ ἀνεφάνησαν καὶ νέα ζητήματα προεβλή-

1. Ὡς ἡ ἀρχαία ἡμῶν φιλοσοφία, καίπερ ἀπολελυμένη ἀπὸ τῆς κρατούσης θρησκείας καὶ πάσης καθιερωμένης θεωρίας, ὅμως ὑπέστη ἀνεπιγνώστως τὴν ῥοπὴν τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος, τῶν παντοίων θεσμῶν καὶ παραδεδομένων δοξασιῶν, οὕτω καὶ ἡ νεωτέρα φιλοσοφία, καίπερ ἀντιποιοιούμενη αὐτονομίας, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκφύγῃ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ χαρακτῆρος τῶν λαῶν, παρ' οἷς ἀνεπτύχθη, καὶ τῶν πρότερον ὅπουδῆποτε προενεχθεισῶν θεωριῶν. Καὶ ὅμως, παρὰ τὴν τοιαύτην ἐπίδρασιν καὶ ἐξάρτησιν, ἡ νεωτέρα φιλοσοφία παρίσταται, ἀπέναντι τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τῆς ἀρχαίας, ἐν τῷ συνόλω σκοπούμενη, ὡς αὐτοτελὲς δημιουργήμα τῆς νεωτέρας διανοήσεως.

θησαν, ὥστε καὶ ὁ ἐσωτερικὸς βίος νὰ παρέλθῃ εἰς τὸ μέσον ὑπὸ νέαν μορφήν. Ἄλλοτε κυριώτατος σκοπὸς ἐτίθετο ἡ ἀνύψωσις εἰς τὸ ὑπέρτατον ὄν καὶ ἐπιστεύετο ὅτι ἀπαλλαττόμενος ὁ νοῦς παντὸς πρὸς τὰ ἐγκόσμια διαφέροντος, εἰσδύεται εἰς τὰ ἴδια αὐτοῦ βάθη καὶ ἐπιτυγχάνει τελείας καθαρότητος. Ἐν δὲ τοῖς νεωτέροις χρόνοις διατηρεῖται μὲν ὁ ἐσωτερικὸς βίος, ἀλλ' εἶναι ἀποχρώντως ἀσφαλῆς καὶ ἱκανὸς, ὥστε νὰ εἰσχωρῇ ἄνευ τινὸς βλάβης εἰς τὸν κόσμον· ἔρχεται εἰς ζωηρὰν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν ποικίλων πραγμάτων χωρὶς νὰ ἀποβάλλῃ τὴν ἐνότητά αὐτοῦ, μάλιστα δὲ συναισθάνεται ὅτι διὰ τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ περιέχοντος ἀνέρχεται εἰς ἀνωτέραν βαθμίδα καὶ ἐπὶ τούτοις ποθεῖ νὰ διαμορφώσῃ τὰ πράγματα κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ πνεύματος. Τὸ πνεῦμα τείνει πρὸς τὸν κόσμον χάριν τῆς ἰδίας αὐτοῦ τελειώσεως, ἵνα δηλονότι πορίσῃ εἰς τὴν ζωὴν αὐτοῦ περιεχόμενον· δὲν θέλει ἀπλῶς τὸν κόσμον χάριν τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἐν τῷ κόσμῳ ἀναζητεῖ ἑαυτό, γνησίαν δηλαδὴ καὶ οὐσιώδη ζωὴν· διαστέλλει ἑαυτὸ ἀπὸ τοῦ κόσμου, ἵνα στενότερον συνδεθῇ μετὰ τούτου καὶ ἰσχυρότερον ἐπιδράσῃ ἐπ' αὐτόν. Ἄλλὰ κατὰ μικρὸν ὕστερον, ἐνῶ προσλαμβάνει καὶ οἰκειοῦται τὸν κόσμον, ὑπολαμβάνει ὅτι διὰ τῆς οἰκείας ἐνεργείας παράγει αὐτὸ (τὸ πνεῦμα) πάντα τὰ πράγματα, ὅτι ταῦτα εἶναι προϊόντα τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐνεργείας, ἐνὶ λόγῳ ὅτι ὁ κόσμος δὲν ἔχει ἰδίαν ὑπόστασιν ἀλλ' ὡς ἀντικείμενον εἶναι γέννημα τοῦ πνεύματος ὡς ὑποκειμένου.

Οὕτω πως ἡ νεωτέρα φιλοσοφία, ἣτις εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἶχεν ὡς ἀφετηρίαν καὶ κέντρον τὸ ὑποκείμενον καὶ ἔρρεπεν εἰς τὴν ὑποκειμενικότητα, ἀπέβη κατὰ μέγα μέρος ὑποκειμενικοκρατία (« ὑποκειμενισμός »), ἣ, ὡς ἐκράτησε συχνῶς ἀλλ' οὐχὶ καὶ προσφυῶς νὰ καλῆται, « ἰ δ ε ο κ ρ α τ ί α ». Μετὰ δὲ τῆς θεωρίας τοῦ κόσμου μετεβλήθη καὶ ἡ θεωρία ἡ περὶ ἀληθείας. Ἡ ἀ λ ῆ θ ε ι α δηλαδὴ δὲν εἶναι οἷα ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς τοῦ μέσου αἰῶνος φιλοσοφίας, ἀντικειμενικὴ καὶ ἐξ ὑπαρχῆς δεδομένη, πρὸς ἣν ὀφείλομεν κατ' ὀλίγον νὰ προσεγγίσωμεν ἢ ἐξηυρημένην ἤδη πρὸ πολλοῦ νὰ ἀναγνωρίσωμεν, ἀλλ' εἶναι ἀπειρον πρόβλημα, ὅπερ αἰεὶ ἐκ νέου προβάλλεται καὶ λύεται μόνον ὑπὸ τῆς ἐλευ-

θέρας ἐκάστου συνειδήσεως ἢ, ἄλλως εἰπεῖν, εἶναι προῖον καὶ δημιουργήματα τοῦ ὑποκειμενικοῦ πνεύματος.

Προστεθήτω τέλος καὶ τοῦτο ὡς τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας γνώρισμα, ὅτι δὲν εἶναι, οἷα ἡ τοῦ μέσου αἰῶνος φιλοσοφία, καθολικὴ καὶ κοσμοπολιτικὴ, ἀλλ', οἷα ἡ ἀρχαία, ἐθνικὴ, φέρουσα τὸν χαρακτήρα τοῦ οἰκείου ἔθνους καὶ τοῦ δημιουργοῦ προσώπου, ἀποτεينوμένη μὲν κυρίως πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς, φιλοτιμουμένη δ' ὅμως ὅπως ἐπεκταθῆ καὶ διαδοθῆ εὐρύτερον καὶ εἰς ἄλλους ἡμερωμένους λαοὺς, οὕτω δὲ κοινὸν πάντων κτῆμα καταστῆ¹. Φορεῖς δὲ καὶ ἀντιπρόσωποι αὐτῆς δὲν εἶναι ἄνθρωποι ὠρισμένης τάξεως (ὡς ἄλλοτε οἱ κληρικοὶ) ἀλλ' οἰοιδήποτε ἐπιστήμονες ἐρευνηταὶ καὶ τῆς ἀληθείας βαθυγνώμονες ἀνιχνευταί².

Ἱστορικὴ πορεία. — Εἰ καὶ μὴ εἶναι ἀναμφίλεκτον, πότε καὶ ἀπὸ τίνος ἀρχεται ἡ νεωτέρα φιλοσοφία, δυσκόλως δύναται νὰ ἀμφισβητηθῆ ὅτι ἐπὶ τῆς νέας ἀφετηρίας ἴστανται δύο ἐκπρεπεῖς ἄνδρες, ὁ Βάκων καὶ ὁ Καρτέσιος, ἐκεῖνος μὲν τῆς ἐμπειρικῆς οὗτος δὲ τῆς ὀρθολογικῆς νεωτέρας φιλοσοφίας θεμελιωτής. Ὁ Βάκων ὠρμήθη ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ ἐπειράθη νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν φύσιν κατ' ἴδιον τρόπον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐμπειρίας. Ὁ δὲ Καρτέσιος τούναντίον ὠρμήθη ἀπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου (τῆς νοήσεως) καὶ διέκρινεν ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ὡς κυρίας καὶ ἀδημιουργήτου οὐσίας, δύο δευτερευούσας καὶ δεδημιουργημένας (καταχρηστικῶς λεγομένας) οὐσίας, τὴν *νόησιν* (co-

1. Ἡ ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι κρατοῦσα λατινικὴ γλῶσσα, ὡς γλῶσσα τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐπιστήμης, σχεδὸν ἐγκατελείφθη, ἀντ' αὐτῆς δὲ χρησιμοποιοῦσιν οἱ φιλόσοφοι τὴν μητρικὴν αὐτῶν γλῶσσαν· ἕκαστον φιλοσόφημα, ὅπως ἐξαγγέλλει τὸ πνεῦμα τοῦ οἰκείου λαοῦ, οὕτω καὶ περιβάλλεται τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ.

2. Οἱ σπουδαιότεροι τῶν νεωτέρων φιλοσόφων, ἰδίᾳ πρὸ τοῦ Καντίου, δὲν ἦσαν φιλόσοφοι ἐξ ἐπαγγέλματος ἀλλὰ θεράποντες διαφόρων ἐπιστημῶν, πολιτικοί, στρατιωτικοί, ἰατροί, φυσικοὶ καὶ ἄλλοι. Οὐκ ὀλίγοι δὲ, ἀπὸ εἰδικῶν ἐπιστημονικῶν κλάδων ὀρμηθέντες, κατέληξαν αὐτομάτως εἰς τὴν καθολικωτάτην τῶν ἐπιστημῶν, τὴν φιλοσοφίαν, καὶ κατέστησαν περιφανεῖς καθηγηταὶ αὐτῆς ἐν πανεπιστημίῳ.

gitatio) και την ἔκτασιν (extensio), αἵτινες ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχουσιν ὡς ψυχὴ καὶ σῶμα. Ἄλλ' ἦτο δύσκολον νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ σχέσις καὶ ἐπάλληλος ἐπίδρασις τῶν δύο τούτων ὅλως διαφόρων οὐσιῶν. Τὰς ἐν τῷ δυϊσμῷ ἀνακυπτούσας δυσχερείας, ἃς οἱ Καρτεσιακοὶ ἐπεχείρησαν νὰ ὑπερπηδήσωσιν, ἤρεν εὐστόχως ὁ Σπινόζας θεωρήσας τὴν νόησιν καὶ τὴν ἔκτασιν οὐχὶ ὡς οὐσίας ἀλλ' ὡς κατηγορήματα ἢ ἰδιώματα τῆς μιᾶς ἀπείρου οὐσίας, τοῦ θεοῦ, καὶ οὕτως ἀναλύσας τὸν δυϊσμόν καὶ ἀναγαγὼν εἰς πανθεΐαν.

Τὴν ἐμπειρικὴν ἀποψιν συνάπτων πως μετὰ τῆς ὀρθολογικῆς αὐστηρότητος ὁ Λώκκιος ἐπελάβετο συστηματικῶς τοῦ γνωσιολογικοῦ προβλήματος· ἀπέρριψε τὴν περὶ ἐμφύτων ἐννοιῶν θεωρίαν καὶ ἠρμήνευσε τὴν ἐξωτερικὴν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν αἴσθησιν ὡς φυσικὰς πηγὰς πασῶν τῶν παραστάσεων ἡμῶν καὶ ἐννοιῶν· ἀπεφῆνατο δὲ ὅτι αἱ πλεῖσται τῶν κατ' αἴσθησιν ποιότητων εἶναι ὑποκειμενικαὶ καὶ ὅτι ἡ οὐσία, φορεὺς πράγματι ὀλίγων τινῶν ποιότητων, παραμένει ἄγνωστος. Τῶν τοιούτων θεωριῶν τὰς ἀκολουθίας συνάγοντες καὶ ὀλίγω περαιτέρω χωροῦντες κατέληξαν ὁ μὲν Βερκελέϊος εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς αὐτοτελοῦς ὑποστάσεως τοῦ σωματικοῦ κόσμου, ὁ δὲ Χιούμιος εἰς τὴν σκέψιν καὶ ἀμφιβολίαν.

Τὰ ἀγγλικὰ θεωρήματα καὶ μάλιστα ἡ ἐμπειρικὴ θεωρία μετελαμπαδεύθησαν εἰς Γαλλίαν ὑπὸ τοῦ Μοντεσκίου καὶ τοῦ Βολταίρου καὶ ἐπιμελῶς ἐθεραπεύθησαν. Ἐνταῦθα δὲ ἡ ἐμπειριοκρατία ἀνεπτύχθη ὑπὸ τῶν φύσει παρατόλμων Γάλλων καὶ ἤχθη εἰς τὰς ἀκροτάτας ἀκολουθίας· ἀνειλίχθη εἰς αἰσθησιοκρατίαν (Κανδιλλακίου, Ἐλβετίου), φυσιοκρατίαν (Ῥοβινέτου, Βοννέτου) καὶ παχυλὸν ὕλισμόν (Λαμετρῆ, Ὀλβαχίου καὶ ἄλλων). Ἀλλὰ δὲν ἔλιπον ἀντιρρήσεις καὶ ἀντιδράσεις κατὰ τοιούτων ἐπικινδύνων τάσεων· κατὰ μὲν τῆς σκέψεως (ἀμφιβολίας) τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ ἀντετάχθη ἡ φιλοσοφία τοῦ ὑγιοῦς ἀνθρωπίνου νοῦ (Ῥεΐδου), κατὰ δὲ τοῦ ὕλισμοῦ τοῦ ἐν Γαλλίᾳ ἡ φιλοσοφία τοῦ συναισθήματος (Ῥουσσώ).

Λαμπροτέραν ὄψιν ἐμφανίζει ἡ φιλοσοφία κατὰ τὸ δεύτερον

ἡμισυ τοῦ 17ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος ἐν Γερμανίᾳ, ἐν-
θα ἀντὶ τῆς ἐμπειριοκρατίας, τῆς αἰσθησιοκρατίας καὶ τοῦ ὑλι-
σμοῦ ἐκράτησεν ἡ ὀρθολογικὴ κατεύθυνσις, ὀδηγήσασα τὸν Λεϊβ-
νίτιον καὶ τὸν Οὐόλφιον εἰς σύστημα νοησιοκρατικόν. Κατὰ τοῦ-
το ὁ κόσμος συνίσταται ἐξ ἀπλῶν καὶ ἀμερίστων καὶ αἰδίων στοι-
χείων, ἐξ ἀπείρων τὸ πλῆθος καὶ νοερῶν οὐσιῶν, « μεταφυσικῶν
στιγμῶν », τῶν μονάδων, θεωρουμένων κατ' ἀναλογίαν τῶν
ἀνθρωπίνων ψυχῶν. Ἀντὶ λοιπὸν τῆς μιᾶς οὐσίας τοῦ Σπινόζα
τίθενται μυρία οὐσίαι, ἄπειροι μονάδες, ὧν τελειοτάτη καὶ κα-
θαρωτάτη (ὡς μονὰς τῶν μονάδων), εἶναι ὁ Θεός, προδιατά-
ξας οὕτω πάσας, ὥστε νὰ συμφωνῶσι πρὸς ἀλλήλας, εἰ καὶ μὴ
ὑφίστανται ἐπάλληλον ἐπενέργειαν.

Νέαν καὶ σημαντικὴν τροπὴν ἔλαβεν ἡ φιλοσοφία διὰ τοῦ Καν-
τίου, ὅστις τὴν γνωστικὴν τοῦ ἀνθρώπου δύναμιν ὑπέβαλεν εἰς
κριτικὴν ἔρευναν, ἵνα καθορίσῃ μέχρι ποίου σημείου ἐξικνεῖται
ἡ γνῶσις ἡμῶν, τί δυνάμεθα καὶ τί ἀδυνατοῦμεν νὰ γνωρίσωμεν.
Θέμενος ὡς ὅρους τῆς γνώσεως τύπους ἐκ τῶν προτέρων μετε-
ποίησε τὸν κόσμον τῶν καθ' ἑαυτὰ πραγμάτων εἰς κόσμον φαινο-
μένων. Ἡ κριτικὴ αὕτη φιλοσοφία, δαψιλῆ ἐνέχουσα ὑποκειμε-
νικὰ στοιχεῖα, ἀνεπτύχθη μετ' ὀλίγον εἰς ἰδεοκρατίαν, ὑποκειμε-
νικὴν, ἀντικειμενικὴν καὶ ἀπόλυτον, ὑπὸ τοῦ Φικτίου, τοῦ Σελλιγ-
γίου καὶ τοῦ Ἐγέλου. Παραπλησίως τούτοις ἐφιλοσόφησαν καὶ
ἄλλοι ὑποστάντες μᾶλλον ἢ ἤττον τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχῶν τῆς
κριτικῆς φιλοσοφίας. Καὶ ἀληθεύει μὲν ὅτι τὸ ἐκπρεπὲς τοῦ Ἐγέ-
λου σύστημα, παρανοηθὲν ὑπὸ τινῶν καὶ διαστραφέν, ὠδήγησεν εἰς
τὸν ὑλισμὸν καὶ εἰς παραλόγους κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς δοξα-
σίας· ἀλλ' ἡ ἀναφανεῖσα εὐθὺς ἰσχυρὰ ἀντίδρασις ἐπανήγαγε τὴν
διανόησιν ὀπίσω πάλιν πρὸς τὸν Κάντιον καὶ ἐδημιούργησε δύο
νέας καντιακὰς Σχολὰς, ὧν τὰ διδάγματα τυγχάνουσι καὶ νῦν παρὰ
τινῶν προθύμου ἀποδοχῆς.

Ἡ σύντομος αὕτη καὶ ἀμυδρὰ ἐπισκόπησις ὑποδηλοῖ τοὺς με-
γάλους σταθμούς, οὓς διῆλθεν ἡ νεωτέρα διανόησις. Ἡ νεωτέρα
δηλαδὴ φιλοσοφία δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς τρεῖς περιόδους, ὧν
ἡ μὲν πρώτη ἀρχεταὶ ἀπὸ τοῦ Βάκωνος καὶ τοῦ Καρτεσίου καὶ

λήγει εἰς τὸν Κάντιον, ἡ δὲ δευτέρα, ῥηξικέλευθος καὶ μεταβατική, περιλαμβάνει τὴν κριτικὴν τοῦ ἀνδρὸς τούτου φιλοσοφίαν, τέλος δὲ ἡ τρίτη τὴν ἐπακολουθήσασαν διανόησιν μέχρι τῆς σήμερον·

Π ρ ὠ τ η π ε ρ ῖ ο δ ο ς. — Ἡ διανόησις, ἀπαλλαγεῖσα, ὡς εἴρηται, πάσης που αὐθεντίας καὶ ἐξαρτήσεως, ἐτράπη εὐθύς τὸ μὲν εἰς τὴν ἐμπειρίαν τὸ δὲ εἰς τὸν (ὀρθὸν) λόγον. "Ἄλλοι μὲν δηλαδὴ ὑπέλαβον ὅτι ἡ ἀληθὴς καὶ γνησία γνῶσις εἶναι ἐφικτὴ μόνον διὰ τῆς ἐμπειρίας καὶ ὅτι ἡ λεγομένη λογικὴ γνῶσις εἶναι κατὰ βάθος οὐδὲν ἄλλο ἢ ἐπεξεργασία τῆς ἐμπειρικῆς γνώσεως τελομένη ὑπὸ τῆς διανοίας¹. ὅλον τὸ περιεχόμενον τῆς γνώσεως ἡμῶν κατάγεται ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας. "Ἄλλοι δὲ διετείνοντο τούναντίον, ὅτι ἡ ἐμπειρία ἢ τι ἢ οὐδὲν δύναται εἰς τὴν γνῶσιν καὶ ὅτι ταύτην παρέχουσιν αἱ καθολικαὶ ἀρχαὶ τοῦ νοῦ, τῆς λογικῆς νοήσεως, τοῦ λ ό γ ο υ, (ratio)². Ἐκεῖνοι μὲν εἶναι οἱ ἐμπειρικοὶ καὶ ἀντιπροσωπεύουσι τὴν ἐ μ π ε ι ρ ι - κ ῆ ν ἐ κ δ ο χ ῆ ν (Empirismus), προοδοποιηθεῖσαν μάλιστα καὶ εὐνοηθεῖσαν ὑπὸ τῆς τότε ἀκμῆς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, οὗτοι δὲ εἶναι οἱ ὀρθολογικοὶ καὶ ἐκπροσωποῦσι τὴν ὀ ρ θ ο λ ο - γ ι κ ῆ ν ἄ π ο ψ ι ν (Rationalismus). Ἐκεῖνοι μὲν λαμβάνουσιν ὡς πρότυπον φιλοσοφικῆς μεθόδου τὴν ἐπαγωγὴν, οὗτοι δὲ τὴν παραγωγὴν (ἀπόδειξιν). Εἶναι εὐνόητον ὅτι αἱ ἀντίθετοι αὗται θεωρίαι ἔχουσιν, ἔνεκα τῆς φύσεως αὐτῶν, διαφόρους ῥοπάς· ἡ μὲν ἐμπειρικὴ φιλοσοφία ἀποκλίνει εἰς τὸν ὑλισμὸν καὶ ἐκδέχεται ὡς ἀληθὲς τὸ σωματικόν, ἐκ τοῦ ἐναντίου δὲ ἡ ὀρθολογικὴ φιλοσοφία φέρεται πρὸς τὴν πνευματοκρατίαν καὶ ἀσπάζεται ὡς ἀληθὲς μόνον ὅ,τι εἶναι φύσεως πνευματικῆς.

1. Ὁ ὀρθὸς λόγος, κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην, κατατάττει ἀπλῶς τὴν ὑπὸ τῆς ἐμπειρίας συλλεχθεῖσαν ὕλην, ὀφείλων αἰεὶ νὰ ῥυθμίζεται καὶ συμφωνῇ πρὸς τὴν ἐμπειρίαν.

2. Οὗτοι ἀποφαίνουσι τὴν ἐμπειρίαν ὡς ἀπλοῦν βοήθημα, τὴν δ' ἐξ αὐτῆς γνῶσιν ὡς πρόσκαιρον, ἧς τὴν θέσιν πρέπει νὰ καταλάβῃ ἡ ἐκ τοῦ λογικοῦ πηγάζουσα ὑψηλότερα γνῶσις. Ἰδεῶδες αὐτοῖς εἶναι ἡ ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας ἀνεξάρτητος γνῶσις ἢ σκοποῦσα τὰ ὄντα ἐν τῇ ἀναγκαίᾳ αὐτῶν ἀλληλουχίᾳ κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν μαθηματικῶν καὶ ἰδίᾳ τῆς γεωμετρίας.

Οὕτω πως ἡ ὑπὸ τοῦ Βάκωνος εἰσηγηθεῖσα ἐμπειρική φιλοσοφία ἤγαγεν εἰς τὴν σωματολογία καὶ τὸν ὑλισμὸν τοῦ Ὁββεσίου, ἡ δὲ ὀρθολογικὴ τοῦ Κερτεσίου ὠδήγησεν εἰς τὴν περὶ εὐκαίρου ἀφορμῆς θεωρίαν (occasionalismus) τοῦ Genlix καὶ τοῦ Μαλεβραγγίου καὶ εἰς τὴν πανθεῖαν τοῦ Σπινόζα. Ἐπὶ τούτοις τὰ παρὰ Καρτεσίω κριτικὰ στοιχεῖα καὶ αἱ θρησκευτικαὶ ἔννοιαι παρήγαγον μὲν τὴν μυστικὴν ἄποψιν τοῦ Pascal καὶ τοῦ Poiret, παρήγαγον δὲ τὴν σκεπτικὴν διάθεσιν τοῦ Βαύλου καὶ τοῦ Φοντενέλλου. Πλὴν ἀλλὰ τὰς μονομερείας, εἰς ἃς ἐνείχοντο ἢ τε ἐμπειρική καὶ ἢ ὀρθολογικὴ θεωρία, διέγνω καὶ διαγνοὺς ἐπειράθη νὰ ἄρῃ ὁ Λώκκιος. Οὗτος ὠρμήθη μὲν ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας καὶ ἀνεγνώρισε τὴν αἴσθησιν ὡς πηγὴν τῶν παραστάσεων, ἀλλ' ἅμα ὠμολόγησεν ὅτι ὁ νοῦς ἐπεξεργαζόμενος τὴν δεδομένην ὕλην γεννᾷ τὴν ἐνιαίαν καὶ ἀλληλουχουμένην τοῦ κόσμου εἰκόνα.

Συνωδᾶ πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ Λωκκίου ἀνεπτύχθη ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ ἠθικὴ φιλοσοφία ὡς αὐτόνομος καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς θρησκείας καὶ ἐκηρύχθη ἡ «φυσικὴ θρησκεία» ὡς καθολικὴ καὶ ἀναγκαῖα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἐκκλησιαστικὰ δόγματα καὶ τὴν ἱστορικὴν πίστιν.

Ὡσαύτως ὁ Χιούμιος καὶ ὁ Λεϊβνίτιος ἐσπούδασαν νὰ ἐκφύγῃ τὰς ἀκρότητας καὶ μονομερείας τῶν ἀντιθέτων ἐκείνων θεωριῶν καὶ νὰ διαλλάξωσιν αὐτὰς πρὸς ἀλλήλας,¹ ἥτις διαλλαγὴ συντελεῖται διὰ τῆς ὁμολογίας ὅτι πλὴν τῶν ἐμπειρικῶν ἀληθειῶν ὑπάρχουσι καὶ λογικῶς ἀναγκαῖαι ἀλήθειαι, ἔχουσαι ἀπόλυτον κῦρος καὶ μὴ χρήζουσαι τῆς ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας ἐπικυρώσεως.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Λωκκίου ἤγαγε τὸ μὲν εἰς τὴν ὑποκειμενικὴν ἰδεοκρατίαν τοῦ Βερκελεῖου τὴν ποιοῦσαν τὸν κόσμον φαινόμενον τῆς συνειδήσεως, τὸ δὲ εἰς τὴν γαλλικὴν αἰσθησιοκρατίαν τὴν καταλήξασαν εἰς ἄκρατον ὑλισμὸν. Αὕτη δὲ ἀκριβῶς ἡ σφοδρὰ ἀντίθεσις καὶ ὁ ὀξύς ἀνταγωνισμὸς τῶν δύο μεγάλων φιλοσο-

1. Ἡ διαλλαγὴ ἐπεχειρήθη ὑπὸ μὲν τοῦ Λεϊβνιτίου ἀπὸ ἀπόψεως ὀρθολογικῆς καὶ κατὰ προτίμησιν αὐτῆς, ὑπὸ δὲ τοῦ Χιουμίου ἀπὸ ἀπόψεως ἐμπειρικῆς καὶ κατὰ προτίμησιν ταύτης.

φικῶν κατευθύνσεων, τῆς ἐμπειρικῆς καὶ τῆς ὀρθολογικῆς, ἠνάγκασαν ἄνδρα ἀνήκοντα μὲν εἰς τοὺς ὀρθολογικοὺς ἀλλ' ὑποστάντα τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐμπειρικῶν καὶ μάλιστα τοῦ Χιουμίου, νὰ ἀναλάβῃ ἐξ ὑπαρχῆς τὴν ἔρευναν τοῦ περιμαχήτου προβλήματος προσέχων εἰς αὐτὰς ταύτας τὰς προϋποθέσεις. Ὁ περιώνυμος καταστάς Ἐμμανουὴλ Κάντιος ὑπέβαλεν εἰς βάσανον καὶ κριτικὸν ἔλεγχον τὴν γνωστικὴν τοῦ ἀνθρώπου δύναμιν καὶ ἐγένετο, ὡς καὶ πρόσθεν ἐλέχθη, ἰδρυτὴς τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας.

Ἐν τῇ πρώτῃ λοιπὸν περιόδῳ θὰ ὑποτυπωθῇ κατὰ πρῶτον μὲν ἡ ἐμπειρικὴ φιλοσοφία τοῦ Βάκωνος καὶ τῶν ὀπαδῶν, εἶτα δὲ ἡ ὀρθολογικὴ θεωρία τοῦ Καρτεσίου, ὡς καὶ ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξις αὐτῆς ἡ συντελεσθεῖσα καὶ δι' ἄλλων καὶ μάλιστα διὰ τοῦ Σπινόζα. Θὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ ἀγγλικὴ φιλοσοφία, ἧς προπορεύεται ὁ Λώκκιος ὁ γενόμενος καθηγεμὼν τοῦ διαφωτισμοῦ· ἐφεξῆς θὰ ἐκτεθῇ ἡ ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας λαβοῦσα τὴν ἀφετηρίαν γαλλικὴ φιλοσοφία, ἐμφανισθεῖσα ὡς αἰσθησιοκρατία, φυσιοκρατία καὶ ὑλισμός· τέλος θὰ ἔλθῃ ἡ γερμανικὴ φιλοσοφία, ἐκπροσωπούμενη μάλιστα ὑπὸ τοῦ Λεϊβνιτίου καὶ τοῦ Οὐολφίου.

Ἐν τοῖς ἐξῆς θὰ διαλάβωμεν κυρίως περὶ τοῦ ἀγγλικοῦ καὶ τοῦ γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ· πρὸς ἀκριβεστέραν δὲ κατανόησιν αὐτοῦ θὰ παράσχωμεν ὑποτύπωσιν τῆς προηγηθείσης φιλοσοφίας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ.ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΙΤΣΙΟΣ